

Розділ I. ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Part I. HISTORICAL AND ARTISTIC HERITAGE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE WORLD CULTURE

УДК 738.1 (477) «17–18»

СТИЛЕТВОРЧІ ЗАСАДИ ФОРМ СРІБНОГО І ФАРФОРОВОГО ПОСУДУ XVIII – XIX СТОЛІТЬ

Кротова Тетяна Федорівна – доктор мистецтвознавства, професор, професор кафедри мистецтва та дизайну костюма Київського національного університету технологій та дизайну м. Києва
<https://orcid.org/0000-0001-6367-0317>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.v46i.665>
krotova_t@ukr.net

Крюк Олександр Олексійович – викладач кафедри образотворчого мистецтва, Київський університет ім. Б. Грінченка, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0001-8908-7090>
o.kriuk@kubg.edu.ua

Розкрито основні стилеутворюючі засади форм срібного та тонкокерамічного посуду Європи й України у контексті продукції фарфору-фаянсу ключових мануфактур і заводів XVIII – XIX ст. Виявлено, що у першій пол. XVIII ст. у культурі сервірування столу монархів та представників еліти провідних держав Європи домінував срібний посуд. При цьому у середині означеного століття простежувалося поєднання предметів дорогоцінного металу та фарфору китайського виробництва. Натомість вже з другої пол. XVIII – упродовж XIX ст. срібний посуд повністю поступився порцеляні. З'ясовано, що крім указаної «перестановки» високо вартісних предметів посуду відбулося запозичення формотворення срібла у фарфорових аналогах. Виявлено спільні характеристики обрисів благородного металу у тонкокерамічному асортименті ранніх європейських мануфактур – Майсен (Німеччина), Сен Клу (Франція), Челсі та Веджвуд (Англія). Натомість в українському виробництві подібна стилеутворююча трансформація посуду виявлена на Баранівській фарфоровій та Києво-Межигірській фаянсовій фабриках.

Ключові слова: тонка кераміка, срібло, фарфор, фаянс, формотворення, Англія, Україна, XVIII – XIX століття, декоративно-прикладне мистецтво, дизайн ювелірних виробів.

Постановка проблеми. Широке застосування срібного та фарфорового посуду притаманне культурі європейців у XVIII ст. Ранні предмети з дорогих металів, що прикрашали столи аристократів і монархів європейських держав поступово змінювалися на фарфорові. Вказане прослідковується на репродукціях голландських натюрмортів того періоду. Проте, цікавим для дослідження є не безпосередня заміна матеріалу виробів, а проведення паралелей їх форм, що запозичувалися та збагачувалися в новому звучанні. Співставлення їх стильових ознак буде корисним для поглиблення знань з обох галузей декоративно-прикладного мистецтва.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед професійних мистецтвознавчих видань, повністю присвячених тонкій кераміці України слід назвати праці О. Школьної (2019) [4]. Дослідження авторки ґрунтовно розкривають тонкощі вітчизняного фарфору-фаянсу, що уможливило проведення паралелей відображення стилістики формотворення вітчизняного керамічного посуду різних періодів із ранніми срібними предметами Європи. Натомість вагомими інформативними джерелами щодо особливостей посуду з дорогого металу є робота Р. Персалла «Срібло» (1998 р.) [8] та каталог Г. Арендар «Срібний посуд XVII – початку XX століть» (2006 р.). В останньому репрезентовано найбільшу колекцію срібних виробів XVII – XIX ст., що зберігається в Чернігівському історичному музеї ім. В. Тарновського. Збірка складається з творів золотарства України, Росії, Білорусі, Польщі, Литви, Німеччини та Австрії [1].

Розвідки щодо спільних формотворчих рис демонструють публікації зарубіжних науковців, насамперед Т. Форреста (2012 р.) [6] та Н. Пенс [7]. Автори характеризують хронологію розвитку срібного та тонкокерамічного посуду, виявляють першопричини надання переваги тому чи іншому матеріалу у різні проміжки часу. Проте, залишається не у повній мірі розглянутим питання співставлення їх спільних і запозичених формотворчих рис.

Мета дослідження полягає у визначенні основних стилеутворюючих засад форм срібного та фарфорового столового посуду XVIII–XIX ст., виявленні запозичених і трансформованих характеристик формотворення виробів європейських виробництв.

Виклад основного матеріалу. У XVII ст. використання столового посуду з дорогих металів було притаманне привілейованим верствам населення. Зокрема, мода на срібні глечики, чаші, чайники, таці та блюда яскраво прослідковується у натюрмортах голландських майстрів, як Пітер ван Ростратен (1630–1700 рр.) та Вільям ван Алст (1627–1683 рр.).

Репродукції творів митців уособлюють моду на вишукані предмети, що прикрашають світські столи, зокрема срібло, перські килими та китайський шовк, екзотичні фрукти та делікатеси. Натомість до живописних композицій початку XVIII ст. поступово додається азійський фарфор, який спочатку скромно розміщується за опатними металевими посудинами (рис. 1), але потім швидко витісняє останні.

Рис. 1. Натюрморт з ємністю для вина, чайником і сін і тюльпаном.
Олійний живопис. Пітер ван Ростратен. 1690 р. Джерело: <http://surl.li/nytca>

Красномовними у цьому контексті є роботи майстра «розкішних сніданків» Віллема Кальфа (1619–1693 рр.), які важко уявити без тонкостінних предметів із фаянсу чи фарфору. При цьому мотиви та сюжети натюрмортів голландського художника були виявом реакції на смаки місцевих буржуа та їх прагнень до розкоші [10].

Перша половина XVIII ст. – це той період, коли китайський тонкостінний посуд врешті поширився всіма куточками Європи. Натомість через кілька десятиліть на території останньої виникли і власні підприємства з вироблення фарфору-фаянсу, що зумовило домінування цих матеріалів у виготовленні посуду. Риси дороговартісності й вишуканості стали уособлювати чайні, кавові та столові сервізи. Проте, якщо уважно проаналізувати стилістичні риси формотворення ранніх предметів із порцеляни, можна помітити, що порівняння зі сріблом не було цілковитим. Хоча фарфор і замінив його у культурі європейців, звернення до металевих корпусів посуду й окремих елементів надалі тривало.

У ранніх майсенських і англійських виробках подібне поєднання матеріалів виявлено у виконанні цілісних ємностей з фарфору різних рецептур і доповненні срібними монтуваннями. Чайники Майсену (1740 р.), Сен-Клу (1770 р.) та Вурстеру (1770 р.) виявляють означену комбінацію, джерелом якої були азійські взірці [8, 10].

Після порівняння із взоруванням на східні тонкокерамічні зразки, європейські майстри прагнули не лише створити власний рецепт твердого фарфору, а й розробити унікальні його форми. Саме у процесі пошуку джерел натхнення вироблення місцевої традиції формотворення було обрано срібло.

У середині XVIII ст. порцеляновий посуд Майсену та Челсі досить часто копіював металеві прототипи конструкцій. Ключовим для трансформацій обрисів англійських виробів стала діяльність директора Челсі Ніколаса Спрімонта – майстра срібних справ і фарфориста. Саме йому належить розробка низки дизайнерських рішень посуду, зокрема тарілок, соусників, сільничок (рис 2, 3), різноманітних підставок, чайників та кавників [7, 10].

Рис. 2. Сільничка. Золочення.

емалевими фарбами. Ніколас Спрімонт. Англія. 1742–1743 рр. Ніколас Спрімонт. Англія. Челсі. 1752–1756 рр. Джерело: <http://surl.li/nytik> Джерело: <http://surl.li/nytiv>

Рис. 3. Сільничка. Фарфор, розпис

Наслідування практики використання ранніх форм срібних столових ємностей було притаманне пізніше продукції Боу, Вурстеру та Веджвуду. Так, знаний сервіз із «королівського фаянсу» останнього ґрунтувався на простих формах срібних виробів періоду Георга III [5]. Спочатку круглі й нескладні, згодом багатокутні тарілки і кількаярусні чайники у силуеті все частіше виконувалися з фарфору [6, 8].

Відомо, що у першій пол. XIX ст. майстри Києво-Межигірської фаянсової фабрики у формотворенні і декоруванні апелювали до англійських зразків тонкої кераміки попереднього століття. Несвідомо у процесі раннього копіювання продукції Веджвуду відбувалося й наслідування британського срібла, зокрема у формотворенні тарілок різного розміру. Запозичений обрис прослідковується у фаянсовій тарілці 1845 р. КМФФ, прототипом якої був аналогічний предмет з Етрурія [2, 4].

Натомість джерелом формотворення фарфору-фаянсу виробництв Волині був вітчизняний металевий посуд. Фасони частіше перевтілювалися у новому матеріалі з апелювання на круглі і чотирикутні блюда-прототипи з рівними і ледь фігурними бортами.

Рідше виконувалися твори з фестонованими краями, характерні для Корецької фарфоро-фаянсової мануфактури. Оригінальністю форм столового, чайного, моккового посуду вирізнялася й продукція Баранівської фарфорової фабрики. На ній у середині XIX ст. випускали тарілки з профільованими бортами та характерним вирізаним краєм. Виготовлені у той проміжок часу блюда також вирізнялися за формою та розмірами: круглі й овальні, глибокі й плоскі, блюда – таці [3].

Висновки. Так, виявлено, що срібний посуд був поширений у європейській формотворчій традиції до XVIII ст. Натомість від середини XVIII ст. він стрімко поступається фарфоровим і фаянсовим зразкам, з огляду на їх відносну дешевизну, гігієнічність, легкість. При цьому тонкокерамічні предмети не лише замінили металеві вироби, а до XIX ст. активно їх наслідували у формотворенні. Зокрема, стилеутворюючі риси срібла у конструкціях фарфорового посуду помітні у продукції німецьких, французьких, англійських та українських мануфактур і заводів. Запозичення цілісних корпусів тарілок і чайників прослідковуються на Майсені, Челсі і Веджвуді, де поступово трансформувалися у бік збагачення тонкостінних ємностей лише окремими елементами (накривки, борти тарілок, підставки).

Практика зі взорування у формотворенні на срібні прототипи посуду простежувалася й у виробництві фарфору-фаянсу України першої пол. XIX ст. Про це свідчать твори Корецької фарфоро-фаянсової мануфактури, Києво-Межигірської фаянсової фабрики, Баранівського фарфорового виробництва.

Список використаної літератури

1. Арендар Г. Срібний Посуд XVII – початку XX століть. Київ : Родовід. 2006. 176 с.
2. Києво-Межигірський фаянс із колекції Національного музею українського народного мистецтва: альбом / упоряд. Т. Нечипоренко, Н. Густіліна. Харків : Раритети України. 2017. 72 с.
3. Титаренко А. Різновиди форм і декору тарілок старого українського фарфору Волині з колекції Національного музею українського народного декоративного мистецтва. *Наук. вісник Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. 2013. С. 166–172.
4. Школьна О. В. Вишуканий межигірський фаянс із колекції Національного музею історії України. *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*. Вип. 41. 2019. С. 252–263.
5. George III silver teapots. URL: <https://www.ifranks.com/george-iii-silver-teapots> (дата звернення: 22.11.2023)
6. Forrest T. Antyki. Ceramika i srebro. Warszawa : Arkady. 2012. 160 p.

7. Panes Nicholas. The Influence of the Silversmith on 18th Centuy English Porcelain Sauceboat Shapes. URL: https://www.academia.edu/27974675/The_Influence_of_the_Silversmith_on_18th_Centuy_English_Porcelain_Sauceboat_Shapes (дата звернення: 23.10.2023)
8. Pearsall R. A Connoisseur's Guide to Antique Silver. Todtri Book Pub. 1998. 128 p.
9. Royal collection trust. URL: <https://www.rct.uk/collection/51393/salt> (дата звернення: 01.12.23)
10. Victoria and Albert Museum. URL: <https://collections.vam.ac.uk/item/O132658/still-life-with-silver-wine-oil-painting-roestraten-pieter-van/>

Reference

1. Arendar H. Sribnyi Posud XVII – pochatku XX stolit [Silverware of the 17 th – early 20 th centuries]. Kyiv : Rodovid. 2006. 176 s. [in Ukrainian].
2. Kyievo-Mezhyhirskyi faians z kolektsii Natsionalnoho muzeiu ukrainskoho narodnoho mystetstva: albom / uporiad. T.Nechyporenko, N. Hustilina. Kharkiv: Rarytety Ukrainy. 2017. 72 s. [in Ukrainian].
3. Tytarenko A. Riznovydy form i dekoru tarilok staroho ukrainskoho farforu Volyni z kolektsii Natsionalnoho muzeiu ukrainskoho narodnoho dekoratyvnoho mystetstva [Varieties of forms and decoration of plates of old Ukrainian Volyn porcelain from the collection of the National Museum of Ukrainian Folk Decorative Art.]. *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. 2013. S. 166–172 [in Ukrainian].
4. Shkolna O. V. Vyshukanyi mezhyhirskyi faians iz kolektsii Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy [Exquisite mezhyhirya faience from the collection of the National Museum of History of Ukraine]. *KNUKiM. Seria: Art*. Vol. 41. P. 252–263 [in Ukrainian].
5. George III silver teapots. URL: <https://www.ifranks.com/george-iii-silver-teapots> (data zvernennia: 22.11.2023).
6. Forrest T. Antyki. Ceramika and srebro. Warszawa : Arkady. 2012. 160 p. [in English].
7. Panes Nicholas. The Influence of the Silversmith on 18th Centuy English Porcelain Sauceboat Shapes. URL: https://www.academia.edu/27974675/The_Influence_of_the_Silversmith_on_18th_Centuy_English_Porcelain_Sauceboat_Shapes (дата звернення: 23.10.2023) [in English].
8. Pearsall R. A Connoisseur's Guide to Antique Silver. Todtri Book Pub. 1998. 128 p. [in English].
9. Royal collection trust. URL: <https://www.rct.uk/collection/51393/salt> (data zvernennia: 01.12.23) [in English].
10. Victoria and Albert Museum. URL: <https://collections.vam.ac.uk/item/O132658/still-life-with-silver-wine-oil-painting-roestraten-pieter-van/> (data zvernennia: 21.11.2023) [in English].

STYLE CREATING PRINCIPLES OF FORMS OF SILVER AND PORCELAIN VESSELS OF THE 18 th – 19 th CENTURIES

Krotova Tetiana – Doctor of arts, professor, professor of the Department of Art and Costume Design of Kyiv National University of Technology and Design
Kriuk Oleksandr – Teacher of the Department of Fine Arts Borys Grinchenko Kyiv University

The aim of this paper is to explore the main style-forming principles of the forms of silver and fine ceramic tableware of Europe and Ukraine in the context of porcelain-faience products of key manufactories and factories of the 18 th – 19 th centuries. It was revealed that in the first half of the XVIII century in the culture of serving the table of monarchs and representatives of the elite of the leading states of Europe, silverware dominated. At the same time, in the middle of the given century, a combination of precious metal objects and Chinese-made porcelain was observed. Instead, already from the second half of the 18 th century – throughout the 19 th century. silverware has completely given way to porcelain. Results. It was found that, in addition to the specified «rearrangement» of high-value tableware, there was a borrowing of silver molding in porcelain analogues. The common characteristics of the outline of the precious metal in the thin ceramic assortment of early European manufactories – Meissen (Germany), Saint Cloud (France), Chelsea and Wedgwood (England) – have been revealed. On the other hand, in Ukrainian production, a similar style-creative transformation of tableware was found at the Baraniv porcelain factory and the Kyiv-Mezhyhirskyi faience factory.

Key words: fine ceramics, silver, porcelain, earthenware, molding, England, Ukraine, XVIII–XIX centuries, arts and crafts, jewelry design.

UDC [738.1] (477)

STYLE CREATING PRINCIPLES OF FORMS OF SILVER AND PORCELAIN VESSELS OF THE 18 th – 19 th CENTURIES

Krotova Tetiana – Doctor of arts, associate professor, professor of the Department of Design Borys Grinchenko Kyiv University
Kriuk Oleksandr – Teacher of the Department of Fine Arts Borys Grinchenko Kyiv University

The purpose is to determine the main stylistic principles of the forms of silver and porcelain tableware of the XVIII–XIX centuries. The borrowed and transformed characteristics of the formation of products of European production are determined.

Results. It has been found that in the first half of the XVIII century. In the culture serving the table of monarchs and representatives of the elite of the leading states of Europe, silverware dominated. In the middle of this century, a combination of precious metal and porcelain from China was traced. From the second half of the XVIII to the XIX centuries. Silverware has completely given way to porcelain. It was found that there was a borrowing of silver formation in porcelain analogues. The common characteristics of the outlines of the noble metal in the fine ceramic

assortment of early European manufactories – Meissen (Germany), Saint Cloud (France), Chelsea and Wedgwood (Great Britain) have been revealed. In Ukrainian production, a similar stylistic transformation of tableware was found at the Baranivka Porcelain Factory and the Kyiv-Mezhyhiria Faience Factory.

Research methodology. The study applies general scientific principles, methods and approaches. Principles of comprehensiveness, historical-chronological, historical-comparative, historical-cultural methods, art historical analysis and cross-cultural methods are applied.

Novelty. It is associated with the establishment of the between the formation of silver and porcelain in the late XVIII – early XIX centuries.

The practical significance. The obtained results expand the sources of inspiration for the motifs of the formation and decoration of porcelain in Europe and Ukraine. In addition, they allow to complete the history of decorative and applied arts, in particular the field of ceramics.

Key words: fine ceramics, silver, porcelain, earthenware, molding, England, Ukraine, XVIII–XIX centuries, arts and crafts, jewelry design

Надійшла до редакції 19.11.2023 р.

УДК 782.1

МУЗИЧНИЙ ТЕАТР ВІКТОРІАНСЬКОЇ ЕПОХИ : ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Татарнікова Анжелика Анатоліївна – доктор мистецтвознавства, доцент кафедри мистецтвознавства та загально-гуманітарних дисциплін, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса
<https://orcid.org/0000-0002-6310-8276>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.v46i.666>
angelikatatarnikova75@gmail.com

Стаття присвячена огляду музично-театральної культури Вікторіанської епохи в історичному контексті англійської «моделі світу». Визначено ціннісно-сміслові настанови даного соціально-культурного періоду Британської імперії другої пол. XIX століття та їхню імплементацію в мистецтві. Узагальнено відомості про Вікторіанський музичний театр як національний знак в англійській музично-театральній культурі зазначеного періоду. Аналізуються жанрові моделі вікторіанського театру – баладна опера, Савой-опера.

Ключові слова: Вікторіанська епоха, музичний театр, баладна опера, Савой-опера, музично-театральна культура.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Вікторіанську епоху (1837-1901 рр.) визначають золотим століттям Британської історії, чий смислові доміанти визначили той, особливий тип національної культури, в якому такі поняття як вікторіанські цінності, вікторіанський спосіб життя, вікторіанський театр є предметом постійного аналізу і переосмислення в соціально-культурному просторі. Англійський музичний театр Вікторіанської епохи, затвердивши свої принципи музично-театрального втілення, які безсумнівно відповідали національним характеристикам англійців, формуючись століттями в стереотипи і образи-символи, отримав визначення «замкнутого жанру», – на сьогоднішній день залишається явищем маловідомим і маловивченим, що визначає актуальність заявленої теми.

Аналіз досліджень і публікацій. Великий масив літератури, присвяченої історіографічному огляду Вікторіанської епохи (Hobsbaum E. [6]), Meantz S. [7]) і зміст більшості робіт, що включає відомості про біографії співавторів (Eden D.[3]), досліджень аналізу творчості У. Гілберта і А. Саллівана (Findon B. W. [5]), інформацію про Вікторіанський театр (Booth M. [2]) належить авторам англійських країн (Велика Британія, Сполучені Штати, рідше Австралія). Аналіз даного матеріалу в українському музикознавстві та культурознавстві фактично не висвітлений; можна виділити відокремлені публікації з даної проблематики [1], що вказує на маловивченість даної теми у вітчизняному наукознавстві.

Мета статті – узагальнення відомостей про період Великої Британії другої пол. XIX – початку XX ст. – «Вікторіанську епоху» – соціально-значущі аспекти, світоглядні настанови якої отримали втілення в англійському національному музичному театрі на прикладі баладної опери, Савой-опери.

Виклад основного матеріалу. Цілісність культури, пронизаної відчуттям упевненості та почуттям міцності буття у поєднанні з технічним і науковим прогресом, що зміцнювався у свідомості вікторіанців побутовим і соціальним оптимізмом, пов'язують із «Золотим Століттям» Британської імперії. Саме так в історії Великої Британії визначають період правління останньої правлячої представниці Ганноверської династії королеви Вікторії, який отримав відповідну назву – «Вікторіанська епоха» (1837-1901 рр.).

Той період величі й процвітання корелює з культурним контекстом тюдорівської доби, де тривале правління Єлизавети I (1558-1603 рр.) стало домінантним в історії країни, стверджуючи, що «"Весела Англія", закохана в життя, знайшла свій вираз у музиці й літературі, в архітектурі й мореплавстві» [4] і водночас, визначає найголовніші ідеї-символи англійської державності – величну ходу в розвитку Британії